

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	6
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНИЧО-АДМІНІСТРАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ	9
РОЗДІЛ 3. МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ	11
РОЗДІЛ 4. ФАУНА ХРЕБЕТНИХ ЕКОСИСТЕМИ УРОЧИЩА «ШИРОКА РУДА»	12
4.1. Іхтіофауна урочища «Широка Руда»	13
4.2. Земноводні та плазуни території урочища	17
4.3. Орнітофауна території урочища	20
4.4. Теріофауна території урочища	34
РОЗДІЛ 5. ЕКОЛОГІЧНІ ГРУПИ ОРНІТОФАУНИ ДОСЛІДЖЕНОЇ ТЕРИТОРІЇ	37
5.1. Трофічні групи птахів урочища	39
5.2. Типи зв'язків птахів заказника з його територією	41
ВИСНОВКИ	44
ЛІТЕРАТУРА	46

ВСТУП

Неможливо не відмітити, що проблеми охорони навколишнього природного середовища помітно загострюються не лише на локальному рівні, але й в межах усієї планети. Головними причинами забруднення середовища і деградації природних екосистем є бурхливий розвиток сільськогосподарської галузі, промислового виробництва. Це неминуче тягне за собою збідніння видового різноманіття флори і фауни. Найуразливішими є стенобіонти – тварини і рослини, які не здатні швидко пристосовуватись до зміни умов середовища за дії людини. Для того, щоб зберегти хоча б еталонні рослинні або тваринні угруповання, природні ландшафти тощо необхідним вбачається часткове, або повне вилучення деяких територій з господарського обігу, встановлення низки заборон, чітке регламентування характеру діяльності і оголошення територій об'єктами природо-заповідного фонду.

Компромісним рішенням, яке матиме екологічний ефект, але не накладатиме заборону на господарське використання території, є формування мережі заказників, які можуть репрезентувати як природні, так і антропогенно-трансформовані землі, в межах яких здійснюється охорона не всього природного комплексу, а тільки деяких його структурних компонентів: флори, фауни, окремих представників рослинного чи тваринного світу, окремих геологічних, ландшафтних об'єктів.

Важко переоцінити значення фауни в екосистемі. Особливо це стосується населення птахів, яке формує найбільшу частину біомаси будь-якого фауністичного угруповання. Птахи тісно взаємодіють з рослинними і тваринними компонентами екосистеми, істотно впливають на біогеоценоз.

Для того, щоб заповідний об'єкт ефективно виконував свої функції, необхідно мати чітке уявлення про структуру і кількісні параметри його фауни. Це особливо актуально для новостворених заповідних об'єктів.

Темпи і характер динаміки популяцій різних груп хордових тварин в межах заказника можна контролювати, організувавши систему моніторингу,

яка базуватиметься на результатах пілотних досліджень тваринного світу. Таким чином, вкрай важливо дослідити таксономічну структуру фауни території, на якій планується створення заказника, характерні особливості зв'язків тварин з середовищем, їхні трофічні потреби.

Відтак, *метою* даної кваліфікаційної (дипломної) роботи є комплексний аналіз видового складу, його сезонної структури, кількісних параметрів фауни хордових тварин урочища «Широка Руда», характерних особливостей топічних і трофічних зв'язків авіфауни майбутнього ландшафтного заказника «Широка Руда».

Для реалізації мети були сформульовані *завдання*:

- 1) дослідити таксономічну структуру хордових тварин території;
- 2) встановити структуру і співвідношення представників різних екологічних груп птахів;
- 3) простежити специфічні риси організації сезонних тваринних угруповань на території;
- 4) визначити особливості топічних зв'язків авіфауни території;
- 5) виявити присутність на території найбільш вразливих видів тварин, які включені до міжнародних і національних охоронних списків.

Об'єктом дослідження стали процеси формування і функціонування тваринних угруповань в межах проєктованого заказника «Широка Руда».

Предметом дослідження – тваринні угруповання території проєктованого заказника «Широка Руда».

Наукова новизна роботи полягає у тому, що було вперше виконане комплексне дослідження видової структури, сезонних агрегацій фауни проєктованого заказника «Широка Руда», а також визначені особливості трофічних і топічних зв'язків, чисельність і характер перебування птахів у його межах.

ВИСНОВКИ

1. Заказник у фауністичному відношенні являє собою специфічну агрегацію, сформовану гідрофільними, кампофільними та дендрофільними видами і безумовно є осередком збереження біорізноманіття на тлі прилеглих, тотально домінуючих за площею, агроландшафтів.

2. Фауну заказника «Широка Руда» в різні сезони року формують 128 видів хордових тварин. З них: 14 видів Променеперих риб Actinopterygii, 10 видів Земноводних Amphibia, 3 види Плазунів Reptilia, 89 видів Птахів Aves і 12 видів Ссавців Mammalia.

3. Виявлено представників 7 трофічних груп птахів, в раціоні яких домінують: наземні безхребетні – 24 види птахів (26,9%), наземні безхребетні / рослини – 20 видів (22,5%), рослини / наземні безхребетні – 17 видів (19,1%), хордові та безхребетні тварини – 15 видів птахів (16,8%), лише хребетні тварини – 8 видів (8,8%), облігатні фітофаги – 3 види (3,4%) та поліфаги – 2 види (2,5%).

4. За характером використання території серед птахів заказника виявлені осілі в межах біотопу – 19,1% (17 видів), осілі в суміжних стаціях – 7,9% (7 видів), гніздові і перелітні в межах біотопу – 40,5% (36 видів), гніздові і перелітні в суміжних біотопах – 20,2% (18 видів), пролітні – 5,6% (5 видів) та зимуючі – 6,7% (6 видів).

5. За місцем гніздування птахи заказника сформували 7 екологічних груп: кроногніздові – 30,2% (16 видів), наземногніздові види – 37,7% (20 видів), дуплогніздові – 13,2% (7 видів), підвісногніздові – 11,3% (6 видів), плаваючогніздові – 3,8% (2 види), норогніздові та гніздові паразити по 1,9% (по 1 виду).

6. Створення ландшафтного заказника місцевого значення «Широка Руда» є виправданим і своєчасним, оскільки структура ландшафтних компонентів, його рослинний і тваринний світ є типовими для природних умов Східного Поділля, флора і фауна території відзначаються видовим багатством.

7. Зі 128 видів тварин, виявлених на території ландшафтного заказника місцевого значення «Широка Руда», 123 – включені до Європейського червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (Red List IUCN), 3 до Червоної книги України (статус «Вразливий»), 105 видів – до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, 1979р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Банников А.Г., Даревский И.С., Ищенко В.Г., Рустамов А.К., Щербак Н.Н. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР. М., 1977. 415 с.
2. Барбот-де-Марни Н.П. Отчет о поездке в Галицию, Волынь и Подолию в 1885 году. *Записки минералогического об-ва.* Спб., 1886.
3. Бибби К., Джонс М., Марсен С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. М., 2000. 186 с.
4. Бокотей А.А. Структура методичних підходів до вивчення населення птахів урболандшафтів (на прикладі м. Львів). *ІВА – програма. Обліки птахів: підходи, методика, результати.* Львів-Київ, 1997. С. 58-62.
5. Бурчак-Абрамович М.О. До орнітофауни Північного Поділля. *Збірник праць музею зоології.* 1934. № 14. С.137-141.
6. Второв П.П., Дроздов Н.Н. Определитель птиц фауны СССР: Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1980. 256 с.
7. Герхнер В.Ю. Матеріали до вивчення птахів Поділля. *Збірник праць зоологічного Музею АН УРСР.* 1928. №5. С.151-192.
8. Гулай В.И. Экологическая характеристика водноболотных охотничьих птиц западной лесостепи Украины. Автореф. дис. канд. биолог. наук. Днепропетровск, 1980. 23 с.
9. Гулай В.И. Новый экологічний тип припутнів. *Матеріали 1-ї конференції молодих орнітологів України.* Чернівці, 1994. С. 53-54.
10. Дементьев Г.П. Руководство по зоологии. Том 6. Позвоночные. Птицы. М.-Л., 1940. 856 с.
11. Долгушин И.А. Птицы Казахстана. Том 1. Алма-Ата: Изд-во АН Казахской ССР, 1960. 470 с.
12. Животный мир Молдавии. Птицы / [Аверин Ю.В., Ганя И.М., Зубков Н.И., Мунтяну А.И., Успенский Г.А.]; под ред. Г.А. Успенского. Кишинев: «Штиинца», 1981. 336 с.

13. Загороднюк І.В., Ємельянов І.Г. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*. 2012. Т. 10. С. 5-30.
14. Иванов А.И., Штегман Б.К. Краткий определитель птиц СССР. Л.: «Наука», 1978. 560 с.
15. Ільїнський С.В. Поширення й біотопічний розподіл грака *Corvus frugilegus* L. і сороки *Pica pica* L. у м. Хмельницький (гніздовий період). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія біологічна*. Ужгород, 2008. Вип.23. С.47-53.
16. Ільїнський С.В. Сучасний стан орнітофауни м. Хмельницький. *Міжвідомчий науковий тематичний збірник «Птахівництво»*. 2008. Вип. 61. С.1-9.
17. Каминская Н.В. Хищные птицы Подолья. *Изучение и охрана большого и малого подорликов в Северной Евразии. Материалы У международной конф. по хищным птицам Северной Евразии (Иваново, 4-7.02.2008)*. 2008. С.243-244.
18. Кесслер К.Ф. Птицы воробьиные губерний Киевского учебного округа. *Труды комиссии для описания Киевского учебного округа*. К., 1851. Т.1. 136 с.
19. Кесслер К.Ф. Птицы хищные и куриные губерний Киевского учебного округа. *Труды комиссии для описания Киевского учебного округа*. К., 1851. Т.1. 56 с.
20. Кесслер К.Ф. Птицы голенастые и водные. *Естественная история губерний Киевского учебного округа*. К., 1853. Вып.4. 102 с.
21. Корінний В.І. Геологічна будова й корисні копалини. *Географія Вінницької області*. Вінниця: «Гіпаніс», 2004. С. 17-35.
22. Кузякин А.П. Зоогеография СССР. *Научные записки МОПИ им. Н.К. Крупской. Биогеография*. 1962. Т.109, Вып. 1. С.3-182.
23. Любченко В.Є. Адміністративно-територіальний поділ. *Географія Вінницької області*. Вінниця: «Гіпаніс», 2004. С. 141-147.
24. Майхрук М.І. Динаміка населення птахів м. Тернопіль. *ІВА – програма. Обліки птахів: підходи, методики, результати*. Львів-Київ, 1997. С.90-97.
25. Марисова І.В., Кузьменко Л.П. Зимово орнітофауна м. Ніжина. *Вестник зоологии*. 1998. № 32(5-6). С. 59-63.
26. Матвеев М.Д. Особливості розмноження великої синиці на Поділлі. *Матер. 2-ї конф. молодих орнітологів України*. Чернівці, 1996. С. 123-126.

27. Матвеев М.Д. Птахи родини синицеві (Paridae) в умовах Поділля (структура популяцій, біологія розмноження, міжвидові зв'язки). Автореф. дисерт. канд. біол. наук. К., 1998. 16 с.
28. Матвеев М.Д. Орнітофауна східного Поділля. *Пріоритети орнітологічних досліджень. Матеріали і тези доповідей VIII наукової конференції орнітологів заходу України, присвяченої пам'яті Густава Бельке*. Львів – Кам'янець-Подільський, 2003. С. 49-56.
29. Матвеев М.Д. Фауна. *Верхнє Побужжя. Проектований Національний природний парк України (Хмельницька область)*. Кам'янець-Подільський, 2007. С.20-25.
30. Матвійчук О.А. Видовий склад птахів антропогенних ландшафтів м. Вінниці в осінньо-зимовий період. *«Теорія і практика сучасного природознавства»: Збірник наукових праць*. Херсон, 2005р. С.124-128.
31. Матвійчук О.А. Орнітофауна водно-болотних комплексів м. Вінниці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія*. 2005р. №1-2 (25). С.40-44.
32. Матвійчук О.А. Сучасний стан і проблеми охорони авіфауни Вінницької області. *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження*. Вип. 3. Вінниця, 2006. С. 90-91.
33. Матвійчук О.А. Стан популяції денних хижих птахів у Вінницькій області. *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ*. 2009. Вип. 6(11). С. 111-113.
34. Матвійчук О.А., Гулеватий О.В. Осіннє-зимова авіфауна водойм м. Вінниці. *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження*. Вип. 5 (10). Вінниця, 2008. С. 73-75.
35. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б. Заходи щодо збереження орнітофауни водно-болотних комплексів Східного Поділля. *Еколого-фауністичні особливості*

- водних та наземних екосистем: Всеукр. наук. конф. 12-13 лютого 2008р. Львів, 2008. С. 109-113.
36. Матвійчук О.А. Видова структура орнітоценозів Верхнього і Середнього Побужжя в умовах антропогенної трансформації екосистем. Автореф. дис ... канд. біол. наук: 03.00.16. Одеса, 2011. 20 с.
37. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Ремінний В.Ю. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 436 с.
38. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. Колоніальні чаплєві (Ardeidae) Вінницького Побужжя. *Питання біоіндикації та екології*. 2008. Вип. 13. № 1. С. 113-119.
39. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя. К.: Фітосоціоцентр, 2010. 280 с.
40. Матвійчук О.А., Дика Л.П., Салій І.І., Варварук Л.Ю. Загальна характеристика фауни ставу Шершні. *Materiály XII mezinárodní vědecko - praktická konference «Dny vědy – 2016»*. – Díl 16. *Lékařství. Biologické vědy: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o* P. 82-85.
41. Матвійчук О.А., Дика Л.П., Салій І.І., Ладанюк М.В. Орнітофауністична характеристика ставу Шершні та прибережних біотопів. *Materials of the XII International scientific and practical conference «Modern Scientific Potential – 2016»*, February 28 – March 7, 2016. Sheffield: «Science and Education LTD», 2016. P. 64-68.
42. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Відуецький А.В. Птахи Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 328 с.
43. Микитюк А.В. Методические рекомендации по организации учета птиц. К.: Изд-во Украинского общества охраны птиц, 1997. 32 с.
44. Михеев А.В. Определитель птичьих гнезд. М.: Просвещение, 1975. 176 с.
45. Мовчан Ю.В. Риби України. Київ, 2011. 444 с.
46. Мудрак О.В., Матвійчук О.А., Мудрак Г.В., Матвеев М.Д., Дребет М.В. та ін. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 564 с.

47. Мудрак О.В., Матвійчук О.А., Мудрак Г.В., Матвеев М.Д., Дребет М.В. та ін. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 594 с.
48. Новак В.О. Якісний аналіз орнітофауни Хмельницької області. *Матер. 1-ї конф. молодих орнітологів України*. Чернівці, 1994 С. 4-5.
49. Новак В.О. Зимівля в'юркових на Поділлі. *Мат 2-ї конф. молодих орнітологів України*. Чернівці, 1996. С. 131-135.
50. Новак В.О. Зимова орнітофауна східних районів Поділля. *Беркут*, 2003. Т. 12, Вип. 1-2. С. 14-20.
51. Новак В.О. Перше спостереження арктичного вівчарика в Україні. *Беркут*, 2006. Т.15, Вип. 1-2. С.14-20.
52. Новак В.О. Попередній аналіз орнітофауни проєктованого Національного природного парку «Верхнє Побужжя». *Подільський природничий вісник*. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 1. С. 132-152.
53. Новак В.О., Новак Л.М. Орнітофауна Хмельницької області. Хмельницький, 1998. 46 с.
54. Очеретний Д.Г. Зимня орнітофауна юга Винницької області. *Авіфауна України*. 1998. Вип.1. С. 36-39.
55. Панасенко Б.Д. Поверхневі води. *Географія Вінницької області*. Вінниця: «Гіпаніс», 2004. С. 66-80.
56. Півошенко І.М., Конєва С.І. Кліматичні умови. Пори року. *Географія Вінницької області*. Вінниця: «Гіпаніс», 2004. С. 50-65.
57. Писанець Є. Земноводні України. Київ, 2007. 192 с.
58. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Подольской губернии. *Бюллетень МОИП. Отдел биологический*. Т. XXXVII. М., 1928. С.4-204.
59. Равкин Ю.С. К методике учетов птиц в лесных ландшафтах. *Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае (северо-восточная часть)*. Новосибирск, 1967. С. 66-75.
60. Ремінний В.Ю., Матвійчук О.А. Природа Вінниччини. Земноводні та плазуни. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2018. 128с.

61. Табачишин В.Г., Завьялов Е.В., Шляхтин Г.В., Макаров В.З. Фауна птиц урбанизированных ландшафтов. Черновцы, 1997. 152с.
62. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України (польовий визначник). К, 2002. 416 с.
63. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. Київ–Львів, 2007. 111 с.
64. Храевич В.П. Огляд фавни птахів Поділля. *Нарис фавни Поділля*. Ч.1. Вінниця, 1925-1926. С. 34-90.
65. Храевич В.П. Недавнє минуле фавни птахів. *Минуле фавни Поділля*. Вінниця, 1926. С. 18-19.
66. Храевич В.П. Матеріали орнітофауни західних округ України. *Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної катедри*. Полтава, 1929. Т. 1. С. 5-43.
67. Jonsson L. Ptaki Europy i obszaru Sroziemnomorskiego. Warszawa: MUSA SA, 1998. 560 p.
68. Svensson L., Mullarney K., Zettersrom D., Grant P.J. The most complete field guide to the birds of Britain and Europe. Trento: Harper Collins Publishers, 1999. 386 p.
69. Svensson L. Identification guide to European Passerines. Stockholm, 2005. 368p.
70. <https://gromada.info/gromada/lypovecka/>
71. <https://map.land.gov.ua/kadastrova-karta>